

TANULMÁNYOK

**Püspökgyilkosság Veszprémben.
Kőszegi (II.) Péter veszprémi püspök pályája**

KÁDÁR TAMÁS

1289 tavaszán – valószínűleg május vége körül – a veszprémi püspökség területén, gyaníthatóan az egyházmegye székvárosában, Veszprémben döbbenetes, a IV. László király uralkodása (1272–1290) java részét jellemző anarchikus, erőszakban és törvénytírásokban bővelkedő közállapotokhoz mérten is rendkívüli bűncselekmény történt: egy ismeretlen kilétű magyar báró vagy nemes, állítólag végzetes felindultságában meggyilkolta az egyházmegye főpapját, Héder nembeli (II., Kőszegi) Péter veszprémi püspököt.

Magyarország kora középkori története során, de a későbbi századokban is – leszámítva természetesen az 1046. évi, Vata és társai-féle pogánylázadás kataklizmáját, amikor az egyházellenes felkelők a püspöki kar közel kétharmadát megkínózták és megölték, ismereteink szerint nagyon ritkán fordult elő, hogy egy prelátusi rangban álló egyházi személy gyilkosság áldozata lett. A Kőszegi Péter sérelmére elkövetett emberölést megelőző időszakból csak egyetlen szándékos főpapgyilkosságról van tudomásunk: 1265 júliusában Smaragd nemzetségbeli Smaragd kalocsai érsek vesztette életét erőszakos bűncselekmény következtében: ha hihetünk forrásunk közlésének, vele bizonyos szolgák végeztek, ráadásul a halvány jelek szerint – már amennyiben valóban az ő háznépe tagjai voltak az elkövetők (a szöveg megfogalmazása e tekintetben sajnos nem világos) – összeesküdvé, azaz előre kitervelt módon.¹ Péter halála egy másik, hét évvel Smaragd érsek végzete után történt gyilkossággal is párhuzamba állítható, és a két esemény összekapcsolása mintegy önkéntelenül adódik; jelesül mivel ott és akkor, a Nyulak szigetén, 1272 novemberében a későbbi püspök apja, a rossz hírű Henrik volt országbíró és nádor ontott vért, illetve ölt tettestársaival; történetesen egy a királyi családdal szoros rokonságban álló, kivételes rangú személy, IV. Béla király nőági unokája, Béla macsói és boszniai herceg sérelmére. Tanulmányom tárgyának korántsem hétköznapi, önmagában is érdeklődést keltő elhunytában tehát felfedezhetünk valamelyes végzetszerűséget, de élete, pályafutása nemkülönben

¹ CFH I–III I. 675–676.; UDVARDY 1991. 151.; ZSOLDOS 2007. 99.: 166. jegyz.

joggal tarthat számot figyelmünkre és, mivel egyfelől önálló, kizárólag vele, illetve püspöki működésével foglalkozó biográfiai feldolgozás eddig nem látott napvilágot, másrészt mert a személyét, életútját így vagy úgy érintő munkák több, mint egy évszázada készültek, az alaposabb bemutatásra.

Péter a vélhetően a dél-stájerországi, wildoni eredetű, II. Géza uralkodása idején (1141–1162) hazánkba költözött és csakhamar az ország hatalmi elitjének sorába emelkedett Héder nemzetség községi vagy másként nádori ágából származott. A család előnevét a Magyarországra telepedést követően, alkalmasint még II. Géza királytól örök adományul elnyert, Vas és Sopron vármegye hatán elterülő birtoktest után kapta.² Péter apai felmenői elsősorban e vidéken, az említett két megye területén igyekeztek gyarapítani földbirtokvagyonukat, és ebbéli sikereiknek köszönhetően már a XII. század végén az országrész legtekintélyesebb és legtehetősebb nagybirtokosai közé számítottak. Emellett a rokonság több tagja is irigylésre méltó politikai karriert futott be: a nemzetség másik, hédervári ágának alapítója, Héder az 1150-es években az országbírói, majd III. István uralkodása elején, 1163 körül, talán két ízben is a nádori méltóságot töltötte be, az ő egyik Herrand nevű utóda, alighanem unokája pedig többek között lovászmester (1262–1269), 1274–1276 között királynéi udvarispán, majd királynéi tárnokmester, valamint barsi, zalai és vasi ispán is volt.³ Nem mindennapi pályafutással büszkélkedhetett Péter apja, (I.) Henrik is, ámde neki az elődökénél jóval fordulatosabb, nagy bukásokat is hozó pályafutás jutott. Henrik, akit későbbi forrásaink több éves szlavóniai kormányzásai nyomán gyakran banként emlegetnek, a tatárjárást követő években tűnik fel először: IV. Béla kipróbált és hűségét sokszorosan bizonyított híveként, rövid ideig tartó vasi ispánsága után, 1247 derekára Somogy megye élére került, amely tisztég mellé 1254-ben az országbíróiságot nyerte el. Hat esztendővel később a nádori székbe jutott, amiről 1267-ben le kell köszönnie, de nem maradt bárói hivatal nélkül, ekkor lett első ízben szlavón bán, amit 1270-től egy két éves kényszerszünet, majd az ozorai és sói bánság (1272–1273) követett, hogy végül 1273-ban ismét Szlavónia kormányzatát vegye át.⁴ Henrik bán életének utolsó évtizede az ország súlyos belső megosztottsága és a dinasztikus – a IV. Béla, illetve a trónörökös, V. István király között lefolyt – viszálykodás következtében folyamatos hatalmi vetélkedésben és fegyveres harcban telt. 1265 elején ő lett IV. Béla csapatainak tényleges fővezére, de kevéssel azután a Pest megyei Isaszegnél döntő vereséget szenvedett István ifjabb királytól, és idősebb fiaival együtt a győztes fogságába esett. Szabadulása után is az idős uralkodó párthíveinek vezéralakja maradt, majd annak halálát követően, vagy mert eszében sem volt, hogy meghódoljon, vagy amiatt, mert okkal tartott V. István bosszújától, 1270 közepe tájt Csehországba, II. Ottokár királyhoz menekült, és szolgálatai mellett felajánlotta neki a nyugati határszé-

² WERTNER 1895. 43–44.; KARÁCSONYI 1995. 597–598.

³ ZSOLDOS 2011. 16., 57., 66., 68., 135., 225., 233.

⁴ KARÁCSONYI 1995. 598., 600.; ZSOLDOS 2011. 20., 31., 53., 46., 193., 223.

len fekvő, általa birtokolt erősségeket. A nagyúr bő két évet töltött emigrációban a cseh király megbecsült vendégeként, ahol egyebek mellett ismét megnősült, és csak V. István 1272. augusztusi elhunytá után tért vissza Magyarországra. Alighogy hazatért, november közepén, a Nyulak szigetén zajlott le azon már említett, rejtélyes történelmi dráma, amelynek során az egykori nádor cinkostársaival meggyilkolta Béla macsói és boszniai herceget, az uralkodóház egyik közeli vérrokonát, számonkérése azonban elmaradt, sőt, az ozorai és sói bánóság egyidejű átvételével újra a kormányzati elit, egyben a bárói csoportok egyik főszereplője lett. Igen hosszú bűnlajstromát 1274-ben újabb gazzettel tetézte: szövetségeseivel, Gut-Keled nembeli Joakimmal elrabolta András szlavón herceget, IV. László öccsét, majd hadra kelt a király ellen, szeptember végén azonban, a fejéri Fövenynél csatát vállalva alulmaradt, és maga is elesett az összecsapásban.⁵

Péter püspök életének kezdetéről és korai szakaszáról semmit sem tudunk, így születésének még nagyjából időpontját is csak találgathatjuk. Minthogy egyfelől két fivére, Miklós és az Iván néven is sűrűn előforduló János alkalmasint a bátyjai voltak, és ők először az 1265 tavaszi harccselekmények tevékeny résztvevőiként, azaz vélhetően legalább a felnőtt kor alsó határán, legkevesebb 15–18 évesen jelentek meg a közélet és az országos politika küzdőterén, másrészt pedig mivel a püspöki szék elnyerésének egyik fontos elvi – de nem mindig betartott – kánonjogi előfeltétele a 30 év feletti életkor volt, és lévén tudomásunk szerint a Szentszék nem emelt kifogást megválasztása ellen, így látszólag akadálytalanul foglalhatta el a veszprémi főpapi széket 1275-ben. Világra jöttét leginkább talán 1242–1245 közé helyezhetjük.⁶

Édesanyja személyét illetően sem rendelkezünk érdemi információval, így annak neve sem ismert és ilyenformán az is lehetséges, hogy fivérei csak féltestvérei voltak. Atyja és később, az 1270-es évek közepétől bátyjai politikai szerepvállalása és karrierje az ő pályájára is számottevő kihatást gyakorolt, vélhetően mind annak indulásakor, mind pedig a felső klérus soraiba emelkedése körüli években, amikor – kevéssel a veszprémi püspökség élére kerülése után –, amint látni fogjuk, még az esztergomi érseki méltóság megszerzésére is komoly esélye nyílt. Péter pályafutásáról a püspökké választását közvetlenül megelőző időszakból – azon túl, hogy világi, azaz nem valamely szerzetesrendhez tartozó klerikus volt – sem tudunk semmi biztosat. Vélelmezhető, hogy valamely északnyugat-dunántúli főesperesi vagy káptalani préposti tisztséget töltötte be korábban; a leginkább szóba jöhető győri, illetve veszprémi egyházmegye korabeli *archidiaconus*ainak archontológiája meglehetősen hézagos, de véleményünk szerint nagyobb valószínűséggel számolhatunk azzal, hogy a vasvári társaskáptalan préposti székét – ahol 1274-ben, egyetlen ízben egy Péter nevű méltóságviselővel találkozunk – cserélte a veszprémi főpapira.⁷ Megválasztására 1275

⁵ RÉVÉSZ 1891. 69–71.; PAULER 1899. 315–316.

⁶ ZSOLDOS 2007. 72.; ZSOLDOS 2011. 101.

⁷ ÁÚO XII. 127–128.

tavaszan, április eleje és május dereka között került sor, és meglepően gyorsan, legkésőbb június 4. előtt a pápai megerősítést is megkapta.⁸

A választás jogszerűségét és Péter erkölcsi, valamint műveltségbeli makulátlan-ságát és alkalmasságát illetően eszerint nem merült fel aggály a *Curia* előtt, bár az *electio*, a Kőszegi testvérek roppant hatalmát és hírhedt erőszakosságát, valamint gát-lástalanságát figyelembe véve gyaníthatóan nem volt mentes a külső befolyásolástól. Püspöki hivatala elfoglalása elé a szemben álló, Csák nembeli Péter nádor vezette bárói érdekcsoport, jóllehet, megválasztása és megerősítése minden bizonnyal nem nyerte el a tetszését, sem gördített akadályt, és a jelek szerint a királyi tanácsban is átvehette előde, Pál püspök helyét. Péter augusztus 2-án, Székesfehérvárott, a király oldalán tartózkodva „*magister*”, illetőleg „*electus et confirmatus in episcopum Wesprimiensis*” címmel már ki is adta első – fennmaradt – oklevelét. A püspök ebben megerősítette bedegi Geuse ispánt és ugyanoda való rokonait egy évvel korábban, Páltól elnyert kiváltságaikban.⁹ A király – számos bárójával egyetemben – szeptem-ber-október fordulója táján Veszprémben látogatott és egy ideig a városban vendéges-kedett, ezért valószínűsíthetjük: az udvar és a Kőszegiek, kivált pedig Péter viszonyát – legalábbis látszólag – ekkoriban még nem terhelte komolyabb feszültség. Még 1275 őszén azonban elkezdődött a főúri pártharcok következő felvonása, amelyben családja alulmaradt Csák Péterrel és társaival szemben, kibuktak a hatalomból: Miklós elvesztette a nádori, János nevű testvére pedig a szlavón báni *dignitast*, ráadásul a király részvételével 1276 első heteiben országos hadjárat indult ellenük. E, javarészt a Dunántúl északi részén, Vas és Veszprém megyékben lezajlott hadakozás során, egyes vélemények szerint a vasi Szalónak sikertelen ostroma után, visszavonulóban, hogy a vélt kudarcot és a Kőszegiek korábbi, Bakony-vidéki pusztításait megbosszulják, a Csák nemzetségbeli Péter nádor által vezényelt sereg április dereka táján elfoglalta és kegyetlenül feldúlta Veszprém városát és várát.¹⁰ A támadás lehetséges motivá-ciójaként – a rablás, fosztogatás egyszerű szándéka mellett – az is felmerült, hogy Péter és bárótársai egyrészt erősen ellenezték az új püspök személyét, és másfelől, mivel a választás tisztaságát illetően, talán épp az ő rosszindulatú hírverésük miatt, megalapozottnak tűnő vádak fogalmazódtak meg, a helyi székeskáptalanon szintén intő elégtételt akartak venni az állítólagos jogsértésért. Ezen kívül felmerülhet, hogy

⁸ RA 2602. sz.; ZSOLDOS 2011. 101.: 236. jegyz.

⁹ VVOP 2010. 133. *Magister* titulusa csupán ebben az oklevélben szerepel, használata alapján ugyanakkor elképzelhető, hogy valamely külföldi *univeritas*on egyetemi tanulmányokat folytatott, és talán tudományos fokozatot is szerzett.

¹⁰ Szabó Károly 1276 nyarára (SZABÓ 1886. 35–36.), Pauler Gyula 1276. január-februárra (PAULER 1899. 322–323.), Békefi Remig 1276 májusára vagy júniusára (BÉKEFI 1910. 161.) míg Gutheil Jenő nemkülönben az év május-júniusára helyezi Veszprém elfoglalását és feldúlását: GUTHEIL 1979. 231–232. Az 1276 eleji hadműveletekre: ZSOLDOS 2019. 28.

a rivális bárói csoport Péter megválasztásában a Kőszegi fivérek Veszprém megyei térnyerését, érdekszférájuk a Dunántúl középső régiójára való kiterjesztését látta.¹¹ Csák Péter nádor és zsákmányszerzésre éhes martalóchadának pusztítása és bestiális kegyetlensége minden határon túlment. A püspöki várba betörve a székesegyházat és a káptalani épületeket módszeresen feldúlták, kifosztották, az ott őrzött egyházi kincseket, istentiszteleti kellékeket, ruhákat, nagy értékű könyveket elrabolták, az oltárokat, szobrokat, azokban szintén zsákmány remélve, a templom berendezésével és ékítményeivel egyetemben szétrombolták, összetörték. A szentek ereklyéit széjjelhányták, darabokra törték, lábbal taposták, a káptalan és a világi birtokosok okleveleit, a hiteleshelyi kiadványokat szétszórták, összetépdesték, a testületi pecsétet megsemmisítették. Esztelen, vandál tombolásukban az emberi élet kioltásról sem riadtak vissza: a kanonokokot és más egyházi személyeket, valamint sok szolgájukat meztelenre vetköztették, szidalmazták-becsmérelték, bántalmazták, lovaikhoz kötve vonszolták, végül pedig közülük 68 embert a székesegyházban, az oltár körül és falain kívül meggyilkoltak. A pusztítás a messze földön híres, állítólag a nyugat-európai *studiumok*kal egyenrangú káptalani iskolát sem kerülte el, épülete, és főként rendkívül gazdag könyvtára olyan óriási károkat szenvedett, hogy azt évtizedekkel később sem tudták helyrehozni, teljesen eljelentéktelenedett.

A veszprémi vérfürdő, főleg pedig a káptalan javaiban történt pusztítás meglehetősen jól és alighanem hitelesen dokumentált forrásainkban, arról a fontos körülményről ellenben nincs információnk, hogy Péter püspök hol tartózkodott a támadás és azt követő prédálás idején.¹² Július végén ismét a király kíséretében, újfent Székesfehérvárott tűnik fel, találkozásukkor minden bizonnyal nem első alkalommal, személyesen is elpanaszolta az egyházát ért szörnyűségeket.¹³ IV. László gyaníthatóan már korábban biztosította afelől, hogy mind ő, mind káptalanja méltó és bőséges kárpótlást kap a történetekért, Csák Péter felelősségre vonása elmaradt, érdekes módon egyházi fenyegetéssel sem sújtották, mindössze – valamikor július eleje előtt, és az országos hivatalok betöltőinek szerfelett gyakori cserélődését tekintve ez nem számított rendkívüli eseménynek – távoznia kellett a nádori méltóságból, amit régi ellenlábasa, Kőszegi Miklós vett át.¹⁴ 1276. július 26-tól valósággal záporoztak a *donatiok* a veszprémi egyházra, a király, Erzsébet anyakirályné, és IV. László hitvese, Izabella a kártalanítás

¹¹ PAULER 1899. 323.; GUTHEIL 1979. 228–229., 231.; SZÜCS 2002. 399.; KARLINSZKY 2013. 33.

¹² Péter hol tartózkodása kérdése kapcsán érdemes ugyanakkor megjegyeznünk, hogy okleveleink nem tesznek említést róla, hogy Csák Péter katonái a püspöki palota ellen is támadást intéztek volna, azaz amennyiben a püspök Veszprémbe volt az események időpontjában, legalábbis látszólag, közvetlen veszély nem fenyegette személyét.

¹³ VVOP 142–143.

¹⁴ RA 2716., 2723. sz.; RD 167. sz.

szándékától indítatva szinte elhalmozták adományokkal. A sort a király július 26-án kelt oklevele kezdte meg, amely révén IV. László több értékes kiváltságban részesítette a káptalant. Augusztus 3-án Izabella ifjabb királyné a szóban forgó egyháznak adta a Zala megyei Kál-völgyben élő boradó népeit, amely *donatit* hat nappal később, 9-én, az említett népekkel szomszédos királyi kenyéradók eladományozásával kiegészítve, az uralkodó is megerősítette. A székeskáptalan az év hátralévő részében Erzsébet (idősebb) királynétól is megerősítést kapott a Kál-völgyi királynéi *conditionarius*okra vonatkozó adományt illetően, aki szintén megtoldotta a maga *donatio*ját: a nemkülönb Zala vármegyében fekvő Karos birtokot is a Szent Mihály-egyháznak adta. Karost, tételesen felsorolva az azt ért csillagászati értékű károkat – vásártartási joggal – és a határában szedett vízi vámot ugyan ekkoriban, az év vége felé a király is a káptalannak adományozta. 1276 utolsó harmadában Péter részesült kivételesen értékes királyi kegnyilvánításban: IV. László – érdemes szolgálataiért – visszaadta neki, illetve a veszprémi püspökségnek a, mint a *privilegium*levelében írja, az egyház alapítása óta a királyné koronázásának jogával összekapcsolt, de egyes főpapok hanyagsága miatt időközben elidegenített királynéi kancellári tisztséget, az azzal járó 500 márka jövedelemmel együtt.¹⁵ 1276. november 18-án a király, illetve a nevében a hatalmat gyakorló bárói csoport jóvoltából a székeskáptalan újabb bőkezű adományt kapott: ezúttal a Sió menti Fokon szedett vám a somogyi ispánnak járó, harmadával gazdagodott.¹⁶ Szeptember 3-án Péter fontos csereszerződést kötött Benedek választott esztergomi érsekkel: egyházmegyéje két Gyermely nevű faluját, továbbá a billei és a csolnoki plébániák dézsmáját, valamint az utóbbiak kápolnáit átengedte az esztergomi egyháznak, amiért Benedek az érsekségéhez tartozó tihanyi apátságot adta cserébe, valamennyi tartozékával egyetemben, mindössze azon jogot tartva meg magának, amely az veszprémi püspökségnek alávetett egyházakban őt megilletti.¹⁷ A csere végül, ismeretlen okból, nem valósult meg.

Nem sokkal később Péter előtt aligha remélt, fergeteges hivatali előrelépési lehetőség esélye nyílt meg. Közelebről nem ismert időben, vélhetően kevéssel 1276. november 18-i utolsó említése, a fenti, foki vámadományt írásba foglaló, általa jegyzett *privilegium* kibocsátása után elhunyt Benedek választott esztergomi érsek, királyi alkancellár. Az esztergomi káptalan Péter jelölése mellett döntött és megerősítésre fel is terjesztette a pápánál, a püspök reményeit azonban rögvest keresztülhúzta Kán nembeli Miklós erdélyi prépost, aki az anyakirályné és az egyik főúri klikk támogatását bírva évek óta makacs elszántsággal vetélkedett Benedekkel az érseki székért.¹⁸ Miklóst külső kényszer, személyes erőszakos nyomásgyakorlása hatására az esztergo-

¹⁵ RA 2741., 2750. sz.; RD 112. sz.

¹⁶ RA 2747. sz.

¹⁷ MES II. 59–61.

¹⁸ VPRO II. XXXIX.; BEKE 2003. 123.

mi székeskáptalani kanonoki testület érsekké választotta, és egy időre el is foglalta a metropolitai hivatalt, most a király pártfogását is megszerezve, kinyilvánította, hogy magát tekinti a magyar egyház fejének, és követet küldött Rómába, hogy a pápa jóváhagyja érseki megválasztását. XXI. János 1277 márciusában Lodomér váradi püspök révén Miklóst színe elé idéztette, az azonban egyre csak húzta-halasztotta az ott való megjelenést. Május 20-án János pápa meghalt, és utódát, III. Miklóst csak november végén sikerült megválasztani, így az esztergomi érseki szék betöltésének régóta megoldatlan és kényes ügye további fél év késedelmet szenvedett. Az új egyházfő és a bíborosi *collegium* 1278. január 27-én tárgyalta a kérdést, és noha Pétert meghatalmazottja, Pál veszprémi prépost ügyesen képviselte a konzisztóriumon, és számos, kivételesen súlyos, részint vélhetően már igazolást is nyert vádat hozott fel Miklós ellen, Miklós pápa elnapolta a döntéshozatalt és április 25-re mindkét felet – közülük Miklós prépostot személyes megjelenésre kötelezve – megidézttette ítélőszéke elé.¹⁹ Mindhiába, Miklós ezúttal is távol maradt, és mulasztását, csakúgy, mint addig, követi révén különféle kifogásokkal próbálta megindokolni, az ellene megfogalmazott vádakkal pedig látszólag nem törődve, megcáfolásukra még csak kísérletet sem tett, valamint újabb alkalmas határidő kitzűzését kérte, így, részben maga szolgáltatva érvet önmaga ellen, elvesztette a pert. Azt azonban, jóllehet a pápa értesülései szerint az esztergomi káptalan egybehangzóan támogatta *postulatio*ját, Péter sem nyerte meg. III. Miklós végül 1278. június 1-jén hirdette ki az ítéletet: Miklóst a Magyarországról kapott kedvezőtlen és aggasztó tudósítások alapján, mivel jelesen templomokat gyűjtött fel, a káptalant erőszakkal kényszerítette megválasztására, a neki ellenszegülő kanonokokat sanyargatta, javaiból kizárta, lakóhelyéről előzte, a testület pecsétjét elbitorolta és jogtalanul felhasználta, a személyes megjelenését előíró idézéseket rendre figyelmen kívül hagyta, és, nem utolsó sorban, a metropolitai székben való megerősítéséért nem folyamodott a *Curiához*, a méltóság betöltésére méltatlannak nyilvánította, bizonyítottan törvénysértő *electio*ját pedig érvénytelenítette. Mindazonáltal, amellet, hogy fontosnak tartotta hangoztatni, hogy mint fogalmaz: „*non persone vitio*” azaz, mindhárom értelmezési lehetőséggel számolhatunk: nem az aspiráns esetleges jellembeli hibái, erkölcsi kifogásolhatósága vagy műveltségbeli hiányosságai, hanem a „fennforgó körülmények” okán, tudniillik, hogy megelőzze a székeskáptalan – a megejtendő újabb érsekválasztás kapcsán várható – további megosztottságát, viszálykodását, vagy esetleges döntésképtelenségét, illetve a súlyos károkat okozó fejtelenséget, Péter felterjesztését és megerősítési kérelmét szintén nem fogadta el, és az esztergomi főpapi hivatal egy harmadik személy általi betöltését a Szentszéknek tartotta fenn.²⁰ Miklós és Péter nem nagyon tehetett egyebet, belenyugodott a dön-

¹⁹ BEKE 2003. 123.; VPRO II. XL.

²⁰ PAULER 1899. 350.; VPRO II. XL.; FRAKNÓI 1901. 82. A tévedés Péterrel kapcsolatban: KOVÁCS 2019. 137.: 166. jegyz.; BARABÁS 2021. 539.

tésbe, és azt a Kán nembeli klerikust favorizáló király, bárói és az érintett esztergomi főegyház káptalanja is tudomásul vette, és ennek megfelelően, illetve azt bizonyítva, 1278 nyaratól a királyi és az esztergomi káptalani oklevelekben is üresedésben lévőnek mondják az érseki széket.

Péternek mindeközben, 1277 folyamán – egyelőre – az előző év végén kelt, említett királyi kiváltságlevél szerint számára és utódainak biztosított királynéi kancellárságról is le kellett mondania. Április 12-én még a szóban forgó címet viselve cserélte el Szentbékállá nevé faluját káptalanjával annak 19., a Balaton északi partján, szintén Zala megyében, Aracs, Örményes és Udvari fálvakban fekvő telkéért.²¹ Valószínű azonban, főleg, mert a cserét megőrkítő, eredetiben ránk hagyományozódott oklevél saját kiadványa, hogy a titulus használata – igényét tükrözve – önkényes volt, és a kormányzat Fülöp váci püspököt, aki még 1270-ben kapta meg e kinevezését, tekintette a tisztség birtokosának. A kérdés tisztázását megnehezíti, hogy Fülöpöt két 1277. november 10-én kiállított királyi *privilegium* is királynéi kancellárnak címezi, ugyanakkor a mondott évből csak egy – Izabella királyné nevében és megbízásából készült – ifjabb királynéi oklevélről tudunk, ami pedig Pétert jelöli meg a tisztség betöltőjeként. Ez a diploma viszont napi *datatium* nem tartalmaz, ilyképpen, november 10. után, de az említett zalai birtokcsere táján, április dereka körül is kelhetett. Augusztus 28-án, Veszprémben kibocsátott oklevelében a püspök visszaadta káptalanjának Paloznak falu tizedjövendelmét, ekkor nem viselte a királynéi alkancellár címet.²²

1278 elején a nagyjából fél évvel korábban a hatalomból kiszorult és a fiatal uralkodóval is ellentétbe került Kőszegi fivérek, élükön Jánossal, kapcsolatba léptek a születése óta Velencében élő András herceggel, II. András király állítólagos unokájával, és azt – minden szerint azon célból, hogy személyét és igényeit, mint politikai ütőkartyát felhasználják – Magyarországra hívták. András IV. László azonos nevű öccsének – feltehetően nemkülönben az év eleje tájt bekövetkezett – elhunytával az uralkodócsalád a királyt leszámítva egyetlen férfi tagja lett, és ilyenformán, a származásával kapcsolatban felmerült kételyek dacára is, feltétlenül szem előtt tartandó örökösödési esélyekkel számolhatott. A herceg, aki később III. András néven elfoglalta a trónt, magyar földre lépve fel is vette a régóta a mindenkori király legközelebbi vérrokonainak egyikét megillető, nemegyszer a trónörökös által viselt *dux Sclavoniae* címet, és a Kőszegiek védelmében Zala megye északi részéig hatolt. Péter alkalmasint csatlakozott a bátyja, János által irányított párttűtéshez, sőt, vélhetően személyesen biztosította támogatásáról András herceget, az ugyanis május 27-én, Kehidán aligha merő véletlenségből részesítette joghatóság-mentességi kiváltságban épp a veszprémi székeskáptalant.²³ A valójában sokkal inkább a Kőszegiek politikai érdekeit, mintsem

²¹ VVO 72–73.

²² ÁVPO 116–119.

²³ VVO 96. (57. sz.)

András ügyét szolgáló akció csakhamar eredménytelennek bizonyult, talán felléptetői is kihátráltak a herceg mögül, aki végül, néhány hónappal vagy legfeljebb fél évvel Magyarországra jövelete után, visszatért Észak-Itáliába.

András korán hamvába halt hatalomszerzési kísérlete idején – feltételezhetően nem függetlenül attól – amikor még a herceg is Szlavóniában tartózkodott, a Kőszegi testvérek I. Károly nápolyi király megbízottainak közvetítésével rendezték régi el-lentétüket a Szlavónia középső és déli, Boszniával határos részének javát kezükben tartó Vodicsai Baboníc család tagjaival. A felek 1278. április 20-án a Száva menti Du-bicán rögzítették és foglaltatták írásba megállapodásuk részleteit, miszerint Kőszegi János és Miklós – testvéreik nevében is – kijelentette, hogy az ellenségeskedések alatt elszenvedett károkért nem követelnek elégtételt, a Baboníciók birtokait nem hábor-gatják, hogy megszakítják szövetségüket Gut-Keled nembeli Joakim néhai bán roko-naival, annak a Baboníciókkal vívott ütközetben történt elestéért nem állnak bosszút, és még királyi parancsra sem nyújtanak segítséget Joakim családjának, és amennyi-ben Gut-Keledék vagy azok szövetségesei megtámadnák Baboníc István bánt, illetve rokonságát, segítségükre lesznek ellenük.²⁴ A békealku szövege – alkalmasint amiatt, mert a konfliktusban közvetlenül nem volt érintett – a Kőszegiek részéről Pétert nem nevezi meg, az azonban jóformán kétségtelennek tekinthető, hogy annak tartalmával ő is egyetértett és a megegyezést magára nézve kötelező érvényűnek tekintette. Péterről az 1278-as esztendő hátralévő részében sem hallunk, így a jelek szerint a tavaszi-nyári nyugati határszéli harcokban, majd pedig a dürnkruti ütközetrel zárult ausztriai had-járatban sem vett részt, talán egyházmegyéje belső ügyei foglalták le. 1279 elején, amikor ismét feltűnik forrásainkban, a püspökség javait érintő kérdésekben intézke-dett: február 14-én kiadott *privilegium*ában Ágnes veszprémvölgyi ciszterci apátnő és apácátársai kérésére átírta és megerősítette Pál püspök 1272. augusztusi, a zárda birtokain való tizedszedési jogát biztosító kiadványát, április 24-én kelt oklevelének tanúsága szerint pedig, azon kitételrel, hogy annak halála után az ingatlan visszaszáll a püspökségre, a veszprémi várban lévő palotáját Colynus veszprémi főesperesnek adományozta.²⁵ A veszprémvölgyi konvent javára kiállított oklevélben foglaltakat Pé-ter azonban nem teljesítette, a helyi tizedjogot csak évekkel később, felsőbb egyházi hatóság közbeavatkozása, illetve ítélete nyomán adta vissza a ciszterci nővéreknek.²⁶ 1279 februári diplomáján – vörös fonálsodraton – függ talán legjobb, kivételesen megkímélt állapotú püspöki *sigillum*a. A 65-ször 35 mm-es, mandorla alakú, termé-szetes (sárga) színű viaszba nyomott pecséten állatfejekkel és lábakkal díszített *faldis-toriumon* ülő, lábát konzolszerű zsámolyon nyugtató, mégis, elsősorban nyújtottsága miatt álló alak benyomását keltő, mitrát viselő püspök képét látjuk, aki jobbját áldásra

²⁴ CDCr. VI. 240–242.; PAULER 1899. 336.

²⁵ 1279. febr. 14.: VVOP 146–147.; ápr. 24.: VVO 79–80.

²⁶ CDH V/3. 514–517.; KOVÁCS 2019. 145.

emeli, baljában pedig pásztorbotot tart. A szépen kidolgozott pecsétkép körül a S[IGILLUM] + PETRI + DEI + GRATIA + EPISCOPUS VESP[RI]M[I]E[N]SIS körirat olvasható, amelyet kívül gyöngykör, belül gyöngykör-vonalsor határol.²⁷ Nemrégiben felmerült, hogy Péter valójában nem ülő, hanem álló testhelyzetben van ábrázolva pecsétjén, meglátásom szerint azonban ez tévedés.²⁸ A perspektíva értelmezésében az okoz zavart, hogy a *faldistorium* lábvégei és a püspök lábfejei nem egy vonalban, illetve egymás előtt/mögött láthatók, ez azonban a pecsét ovális alakja és amiatt van, hogy a díszszék a pecsétmező alsó harmadába került, a kissé ügyetlen vésnőknek oda kellett azt bezsugorítani, így aztán első, sőt második ránézésre is könnyen úgy tűnhet, hogy az ülőalkalmatosság nem a főpap ülepe alatt, hanem az álló püspök mögött, a háttérben van. A *faldistorium*, vagy bármi egyéb berendezési tárgy háttérelemként való ábrázolásának nem látjuk értelmét, és egyébiránt – tudomásom szerint – nem is ismerünk egyetlen ilyen kompozíciójú *sigillum*ot sem.

1279-ben több fontos, Péter életútjára is kiható esemény történt a Magyar Királyságban. Az év első heteiben Bécs felől Magyarországra érkezett Filippo fermoi püspök, pápai oldalkövet, aki – feltehetőleg a pápa utasításait követve – egyéb bokros teendői mellett arra is nagy gondot fordított, hogy elsimítsa a király és a Kőszegi Henrik bán renitens fiainak igen kiélezett konfliktusát. Március elejére, meglepően gyorsan, egyben azt is megvilágítva, hogy a dolog kiemelt fontossággal bírt számára, e tekintetben jelentős sikert el: a hónap 4. napján kibocsátott oklevele szerint a király – a legátussal valószínűleg Budán lefolytatott tanácskozás eredményeképp – visszafogadta kegyelmébe Jánost és testvéreit, valamint engedélyezte, hogy mind ők, mind pedig hat nevesített familiáriusuk javaikat szabadon birtokolhassák.²⁹ Péter április–május fordulóján csatlakozott az akkor már hónapok óta a veszprémi egyházmegye területén, a *medium* regni-ben tartózkodó pápai követ népes kíséretéhez. Május 5-én – Lodomér váradi, Timót zágrábi, Póka szerémi, Tamás váci és Miklós tinini püspök oldalán – ő is jelen volt Budán, amikor Filippo legátus, miután az eskü alatt megfogadta, hogy feltétel nélkül engedelmeskedik a Szentszék és az oldalkövet parancsainak, jelesül egyebek mellett: leteszi az alkancellári tisztséget, távozik a királyi udvarból és oda csak a legátus engedélyével tér vissza, valamint elzarándokol Rómába, a kiközösítés alól felmentette Miklós erdélyi prépostot, a püspök korábbi riválisát.³⁰ Gyaníthatóan ezután is a legátus mellett maradt egy ideig, és azt – e vonatkozásban szintén egyetértésben Jánossal és a többi fivérével – mindenben támogatta, még akkor is, amikor Filippo és a király viszonya – elsősorban a kun kérdés miatt – végzetesen elmérgesedett. A korabeli pápák – különösen a IV. László megzabolázására irányuló törekvések

²⁷ DL 1025.; BODOR 1984. 15. sz.

²⁸ VERES 2019. 136.

²⁹ HO I. 73.; RA 2945. sz.

³⁰ MES II. 97–98.; KOVÁCS 2019. 155.

kapcsán – ugyancsak megbízható és hasznos híveiként tekintettek a Kőszegi család tagjaira. Filippo magyarországi legációja – a királlyal való tartós szembenállásuk folytán – ilyenformán a Kőszegi testvérek számára kedvező és előnyös fejlemény volt. A legátussal fenntartott jó viszonynak a sok hányattatást megélt veszprémi püspökség ügyében is szerep juthatott; Péternek ugyanis az egyházmegyéje intézményeit és klerikusait ért számos jogsérelem és károkozás szankcionálásban, valamint rendezésében bizonyára jól jöhetett a követ tekintélye és támogatása. Az egyik legsúlyosabb büncselekmény, pontosabban több, önmagukban, külön-külön is egészen gaztettekből álló büntettsorozat Filippo magyarországi működése idején, vagy kevéssel azt megelőzően történt: valamikor 1280. május eleje előtt Pok nembeli Móric fiai, Miklós volt erdélyi vajda és fivérei követték el egyebek mellett a tapolcai, a csökölyi és görgetegi egyházak feldúlásával. Péter 1280. május 21-én, Veszprémben kiközösítette az elkövetőket; a fenyítékek kimondását hírül adó, sajnos megsemmisült vagy elkallódott püspöki oklevél a veszprémi káptalan általi, ugyanaz nap kelt átírásából ismert és az alábbi vádalkban marasztalja el a Pok nembeli előkelőket. Meggyesi Móric néhai tárokmester és királynéi udvarispán fiai, Miklós egykori vajda, Móric, István és Domonkos már a veszprémi székeskáptalan 1276 tavaszi megtámadásában és bestális feldúlásában is tevékeny szerepet vállaltak, majd ottani szégyenletes gonosztetteiket újabb gazságok elkövetésével tetézték: a Somogy megyében fekvő csökölyi és görgetegi egyházakat szintén kirabolták és lerombolták. A Zala megyei Tapolca mezővárost, illetve annak Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát megrohanták, az ott talált értékek elvitelével tetemes kárt okoztak, a templom kapuját védelmező plébánost és klerikusait tetteleg bántalmazták és megsebesítették, végül pedig a veszprémi káptalan Hegymagas nevű, nemkülönben zalai faluját kíméletlen támadásukkal jóformán elpusztították és az ottani népeket teljesen kifosztva kis híján éhhalálra juttatták.³¹ Az egyházi fenyíték – amely egyébként az egyik legkorábbi magyarországi keletkezésű, magyar prelátus által belföldi nemesekkel szemben kibocsátott *excommunicatio*s oklevél – tudomásunk szerint érdemleges eredményt nem hozott. A volt vajda ugyanis némiképp gyanút keltő módon épp ekkoriban tűnik el szokatlanul hosszú időre, közel két évtizedre az országos politikából, ennek azonban számos más oka is lehetett, és azt a személyével kapcsolatos pozitív forrásadatok hiánya is okozhatja.

Péter püspök az *excommunicatio* kimondásán túl – kielégítően sajnos kevéssé bizonyítható vélekedésem szerint – más, a szélsőségesen eldurvult, erőszakos viszonyok között jóval hatékonyabb módon is elégtételt vett a volt vajda és fivérei által elkövetett büntettekért. Egy, a győri székeskáptalan által évtizedekkel az események után, 1308-ban kiadott tanúságlevelét szerint több Pok nembeli – Miklós tágabb rokonságához tartozó – nemes, valamint az érintett rendház prépostja elismerte, hogy a poki

³¹ VVO 81–82.; GUTHEIL 1979. 310.: 45. sz.

Szent István protomártír-monostornak a (néhai) Péter püspök által – Szigliget vára elfoglalásakor – elvitt és Veszprémbé, főpapi székhelyére szállított egyházi ruháit, kegytárgyait és ékszereit a veszprémi káptalan hiánytalanul visszaadta. Az érdekes, szerencsés módon eredetiben fennmaradt oklevél tudósítását a korábbi kutatás, mint az valóban kézenfekvőnek tűnik, egységesen úgy értelmezte, hogy a poki kolostor ott őrzött, vagy oda menekített szóban forgó értékes vagyontárgyait és kellékeit a veszprémi püspök – annak elfoglalása idején – Szigliget várából tulajdonította el, valamint, hogy az erősség az idő szerint, azaz talán az 1280-as évek közepén Miklós korábbi vajda, esetleg atyai rokonsága kezén volt. E hagyományos véleményt kérdőjelezte meg a Fons oldalain – a szigligeti vár középkori történetét bemutató – alapos tanulmányában Mészáros Orsolya. A szerző, illetve az annak figyelmét erre Mészáros közlése szerint felhívó Solymosi László, úgy véli: az oklevél megfogalmazásából nem következtethetünk arra, hogy a Balaton-parti erősség Kőszegi Péter püspök általi bevétele, valamint a poki prépostság kincseinek elrablása között közvetlen összefüggés volt, jelesül, hogy az ingóságokat a várból vitték volna el a veszprémi főpap katonái, sokkal valószínűbb ellenben, hogy két külön, feltehetően nagyjából egyidejűleg történt eseményről van szó, amelyeket csupán Péter személye, nem pedig a helyszín köt össze, következésképp az is kétséges, Szigliget valóban a Pok nembeliéktől került-e a birtokába.

A magam részéről Mészáros érvelését, illetve álláspontját nem tudom elfogadni. Egyfelől megítélésem szerint felettébb csekély a valószínűsége annak, hogy a jogsérelmet elszenvedett fél, vagy a megegyezést 1308-ban hivatalos okiratba foglaló győri káptalan egy megyebeli, Pokon egykor elkövetett (Mészáros értelmezése kimondatlanul, konkrétan megjelölés nélkül ugyan, de minden bizonnyal oda helyezi az eseményt) hatalmaskodási eset időpontját egy onnan többnapos járóföldre, jó száz km-es távolságban fekvő, különösebb, főként pedig országos jelentőséggel nem bíró vár elfoglalásához viszonyítva határozta volna meg. A kor számtalan forrásból ismert züllött közállapotait, a mindenfelé elhatalmasodott anarchiát és az 1270-es, 80-as években elsősorban éppen a Dunántúl északi részén csaknem állandósult, pusztító beharcolat figyelembe véve ugyanakkor joggal tételezhetjük fel, hogy Pok-atyafiság tagjai a kegyuraságuk alá tartozó Szent István-prépostság mozdítható javait igyekeztek biztonságba helyezni, így kerülhettek az egyház értékei Szigliget várába, ahol talán a királyi várnagyság tisztét egyikük látta el akkoriban, avagy – mint azt Mészáros is felvetette, és magam is valószínűbbnek vélem –, ahol birtokosként Miklós parancsolt. A törvényszegésekben, hatalmaskodásban nagy gyakorlatot szerzett báró az 1272 utáni években különösebb gond nélkül megszerezte a Hegymagas nevű falujával szomszédos erősséget, és az önkényes foglalás miatti esetleges számonkéréstől sem kellett különösebben tartania. Érdemes végezetül azt is megfontolnunk, hogy még a kor szomorú viszonyai között sem tudunk olyan esetről, amikor egy magyar főpap a

keresztény hit és szellem szerinti egyik legnagyobb bűn, szentségtörés elkövetésére vetemedvén, fegyvereseivel megrohant és kirabolt volna egy felszentelt monostort, vagy más egyházi intézményt, míg ugyanez a világi helyek, így jelen esetben egy vár, Szipliget vonatkozásában már sokkal inkább elképzelhető.

E hatalmaskodási eset jogi következményeiről tehát nem tudunk, 1280-ban azonban Péternek egy másik, nem kevésbé kényes ügyben kellett bíróság elé állnia jogai védelmében. Mint említettük, a püspök – saját 1279 februári adománylevelét és elődei azonos tartalmú *donatio*it figyelmen kívül hagyva – nem adta vissza a veszrémvölgyi Szűz Mária-kolostornak korábban élvezett dézsmajogát, amiért az az apátnő és konventje Filippo legátushoz fordult. A pápai követ Lodomér érseket bízta meg a panasz kivizsgálásával és a döntéshozattal, aki – feltehetőleg az év májusa előtt – örök hallgatást róva rá az ügyben, főpaptársát marasztalta el a perben, és a tizedszedési jogot a zárdának visszaadta.³² Valamikor 1280 folyamán Péter a minden valószínűség szerint a zalai faluval azonosítható Sümegen egy hitbér- és hozományügyben is kibocsátott egy oklevelet. A Szent Heléna császárné ünnepén lejegyzett, csak jóval későbbi tartalmi kivonatból ismert kiadványt Solymosi László május 22-re datálta, I. (Nagy) Konstantin édesanyjának azonban több ünnepnapja is volt, a legelterjedtebb augusztus 18-án, de az Magyarországon február 8-án és április 15-én is szerepelt a középkori liturgikus könyvekben.³³ Minthogy május 21-én a püspök csaknem bizonyosan Veszprémben tartózkodott, másnap aligha lehetett az onnét 60 km-re fekvő Sümegen, főleg, hogy oklevele alapján gyanítható, hogy annak kibocsátásakor már több napja a településen vagy annak környékén időzött. A három fennmaradó dátum ugyanakkor teljesen megegyező eséllyel jöhet szóba, így meglátásom szerint az oklevél napi kelte nem meghatározható.

1280-ban IV. László király és a Kőszegiek viszonya kiegyensúlyozott maradt: július közepe és október között Miklós szlavón bán lett, majd az uralkodó és az országtanács fivéreivel, Ivánnal és Péterrel a drávántúli tartományokba küldte, hogy az ottani évek óta forrongást – ha kell erőhatalommal – lecsendesítse, a belháborúkat megszüntesse és a bajokat orvosolja. A szlavóniai rend- és béketeremtésre a Kőszegi testvérek csak igen korlátozottan lehettek alkalmasak, lévén a helyi hatalmi harcok egyik állandó kezdeményezőinek és főszereplőinek számítottak, így megbízatásukat aligha fogadta széles körű öröm és meglegedés az érintett országrészekben. Ezt bizonyára az új bán és fiverei is érzékelték, és a jelek szerint – legalábbis egyelőre – ezúttal maguk is méltányos kompromisszumok létrehozásában voltak érdekeltek, így végül október 30-án Zágráb megyében, a Kulpa partján fekvő Ozalj vára mellett békét kötöttek a régi-új ellenségekkel, Babonić, valamint a Dalmácia és Horvátország jelentős

³² CDH V/3. 514–517.; KOVÁCS 2019. 159.

³³ ÁVPO 127–128.; KOVÁCS 2020. 413.

részét uraló Frangepán család tagjaival. Miklós, Iván és a tárgyalásokon, valamint a szerződés véglegesítésénél és aláírásánál szintén jelen lévő Péter püspök az esetleges „újabb háborúság és bajok elkerülése érdekében” minden bűnét megbocsátotta a másik két félnek, valamennyi károkozásukat elengedte és biztosította őket afelől, hogy a királytól, bejegyzésükkel kapott, illetve szerzett birtokaikat háborítatlanul megtarthatják, míg a Babonícok és Frangepán-rokonság képviselői ígéretet tettek, hogy alávetik magukat a bán hatalmának, és minden jogot megadnak neki, amely azt hivatalánál fogva megilleti.³⁴ A Kőszegiek ilyképpen – Péter tevékeny szerepvállalásával – 1278 áprilisa, az első ez irányú kísérlet után 1280 végére rendezték ellentéteiket délvidéki oligarcha-riválisaikkal, a hatalmaskodással, a nyílt erőszakra és elnyomásra épülő ténykedésükkel azonban eszükben sem volt felhagyni, a változás mindössze abban állt, hogy most az egyházak birtokai és ingó javai kerültek érdeklődésük homlokterébe. Különösen a zágrábi egyházmegye szenvedett sokat kíméletlen pusztításaitól és prédálásaiktól, amelyeket éveken át módszeresen és bármiféle következmény nélkül folytattak. Miklós bán és Henrik a verőcei Vaska falut megtámadta és kirabolta, ugyanők János testvérükkel a püspökség három másik faluját is megszállták és kifosztották, utóbbi, akkor szanai és orbácsi ispánként pedig a IV. László király által a zágrábi püspökégeknek adományozott gerzencei ispánságot foglalta el, tartotta kezén és lakosait egy Vrics nevű országos gonosztevővel sanyargattatta, és még a király parancsa ellenére sem adta vissza azt a püspöknek.³⁵ Timót püspök megelégedvén sorozatos törvénytírásaikat, 1281. április 12-én Jánost, Miklóst és Henriket Verőcén kiközösítés, az uralmuk alatt álló területeket pedig általános egyházi tilalom alá vetette. A büntetéseket április 29-én Lodomér esztergomi érsek helyben hagyta és megerősítette, azoknak azonban még annál is kevesebb foganatja lett, mint testvérüknek a Pok nemzetségbeli előkelőkkel szemben hozott említett szankcióinak. János ugyan – ellentétben a szakirodalom hagyományos vélekedésével – nézetem szerint nem szerezte meg a nádori méltóságot, de Miklós egy ideig talán még Szlavónia élén maradt, utóda legalábbis csak bő két évvel később bukkan fel a báni hivatalban.³⁶

Ezt követően évekig nincs hírünk Péterről. Fivéreivel, Miklóssal és Henrikkel alighanem valamikor ekkortájt, az 1280-as évek első felében vagy derekán intéztek támadást Pécs vára ellen. A kutatás – Pauler Gyula álláspontjára hagyatkozva – 1284 tavaszára helyezi az eseményt, a datálás azonban korántsem bizonyított, Pécs várának ostromáról ugyanis csupán egy 1291-ben kiadott magánoklevél *narratio*jából értesülünk, forrásunk viszont nem tartalmaz semmi olyan információt, amely alapján meg tudnánk állapítani a leírt esemény közelebbi időpontját.³⁷ A kiadvány ugyan Miklóst

³⁴ CDCr. VI. 362–363.; PAULER 1899. 373.

³⁵ SZABÓ 1886. 106.

³⁶ ÁÚO XII. 336–338.; ZSOLDOS 2011. 22., 47.

³⁷ HO VIII. 310.; PAULER 1899. 384.; FEDELES 2017. 91.

nádornak, Henriket pedig bánnak nevezi, de utóbbi a szlavón bánóság élén első ízben csak ugyanazon év őszén tűnik fel, amikor a hivatkozott oklevelet írták, így, mivel másfelől Miklós nádori hivatalviselése 1291-ben úgyszintén adatolt, minden bizonytalanságot retrospektív címezésről beszélhetünk, azaz a diploma Pécs megtámadása kapcsán nem az akkori, hanem a készültekor fennálló helyzetnek megfelelően nevezte meg a két bárót. A püspöki székvárost és várat ért támadás időpontjának behatárolásában egyedül az nyújt minimális fogódzót, hogy az oklevél Péter püspököt is megnevezi a botrányos büntett végrehajtói, illetve vezérei között, azaz az ostrom *ante quem*-je 1289 tavasza, Péter elhunyt, ennél fogva azt, hogy Miklósék 1284-ben törtek rá Pécsre, legfeljebb nem zárhatjuk ki, de kisebb-nagyobb valószínűséggel több más esztendő is szóba jöhet.³⁸

Az 1270-es és 1280-as évek Magyarországá belpolitikai folyamatainak visszatérő és sok esetben meghatározó eleme volt az uralkodó és a kiépülő oligarchikus magánhatalmak, kiváltképp a Kőszegiek szembenállása és fegyveres harca. Kőszegi János és fivérei ellen 1276-tal kezdődően számos országos hadjárat indult, maga IV. László is több alkalommal vezetett sereget a Dunántúlra a renitens Henrik-fiak megfékezésére és hűségre kényszerítése céljából, ezek azonban számottevő, főleg pedig tartós eredményt nem hoztak.³⁹ Az egyik legnagyobb szabású, szintén személyesen a király által vezényelt vállalkozás 1283 legvégén indult a Kőszegiek, illetve tartományuraságuk ellen, de az – Borostyánkő várának másfél havi meddő ostroma után – szintén sikertelenül zárult. Kutatóink, fent kifejtett véleményem szerint indokolatlanul, ezzel az offenzívával hozták kapcsolatba Pécs 1291-ben említett megtámadását, azt feltételezve, hogy arra a király Vasból való visszavonulása után, a gyors visszavágás és/vagy erődemonstráció végett került sor.⁴⁰ Hogy Péter részt vett-e ezekben a király csapataival vívott harcokban, sajnos nem eldönthető, lévén, hogy a tárgyban némileg többet közlő külföldi forrásaink sem említik azok kapcsán név szerint.

A főpap hosszabb szünet után, 1285 közepén, püspöki székhelyén bukkan fel ismét kútfőinkben: május 1-jén három, Vámos faluba való tizedszedőjét kiváltságolta egyháza hadakozó jobbágyainak sorába emelésével, augusztus 24-én pedig káptalanja öt ábrahámí udvarnokát, kivéve azokat várnagyai és официálisai joghatósága alól, személyes védelme alá helyezte.⁴¹ Péter ekkora, még az előző év második felében, valamikor 1284. június 11. után újfent elnyerte az ifjabb királynéi kancellári tisztséget, amit aztán vélhetően haláláig töltött be. Az általa jegyzett kibocsátású királynéi oklevelek száma átlagosnak mondható: első, rövid kancellári működése idejéből, 1277-ből egy,

³⁸ Continuatio Vindobonensis. In: CFH I. 788.; ZSOLDOS 2011. 101.: 237. jegyz.

³⁹ SZABÓ 1886. 30., 34–36., 57–58., 113–114., 131.; PAULER 1899. 322–324., 334–335., 383., 394.

⁴⁰ SZABÓ 1886. 113–114.; PAULER 1899. 383–384; KÁDÁR 2016. 42.

⁴¹ 1285. máj. 1.: ÁVPO 131–132.; aug. 24.: ÁVPO 132–133.

míg második, öt éves tisztségviselése időszakából három olyan kiadvány maradt ránk, amely öt nevezi meg az irat kiállítójaként.⁴²

1285–1286 tájára a Kőszegi család tagjai, és ez esetben is elsősorban János – gyakori betöréseik, portyázásaik és dúlásaik miatt – a szomszédos Ausztriával és Stájerországgal, illetve az ott uralkodó Habsburg-dinasztiával is súlyos konfliktusba kerültek. 1285, vagy más vélemények szerint 1286 közepén János csapatai élén ismét becsapott a határmenti osztrák területekre, és Bécsújhely vidékén rabolt-pusztított, ami azonban már nem maradt megtorlatlanul.⁴³ I. Albert herceg jelentős haderő élén Hermann von Landenberg sváb marsallt küldte János és testvérei megbüntetésére, aki azok kedvelt fészke, Borostyánkő elfoglalását tűzte ki célul, és ostrom alá is vette a János által védett várat. A magyar oligarcha idejekorán, bizonyára még azelőtt, hogy a birodalmi csapatok körülzárták volna az erősséget, fivéréihez fordult segítségért, akik mindhárman tüstént Borostyánkő alá siettek fegyvereseikkel. Péter állítólag e szavakkal fogadkozott, mikor értesült bátyja szorult helyzetéről: „*Ráteszem a püspökségemet, de megsegítek!*” Harmadnapra testvéreivel már több mint ezer lovas íjászt vezettek Landenberg tábora közelébe, ahol a magyarok harcmodora és gyors megjelenésük miatt nagy bizonytalanság támadt.⁴⁴ Az ellenség taktikáját, a magyar íjások támadásának átütő erejét jól ismerő osztrákok és stájerok a visszavonulást, míg a sváb lovagok a megütközés mellett érveltek, és ez a vitába hajló tanakodás a Kőszegiek kezére játszott: hirtelen bekerítették őket, pusztító nyílzáport zúdítottak, majd János parancsára rárontottak a készületlen német seregre. A harc sokáig, állítólag öt órán keresztül folyt, de a magyarok szakadatlan nyilazása végül megtörte a németeket ellenállását, olyan sokan sebesültek meg súlyosan, haltak meg vagy estek fogságba közülük, hogy jobbnak látták letenni a fegyvert. Miután megadták magukat a győztesek kénye-kedvére, János kiválogatta és egyik, forrásunkban meg nem nevezett fivére a maguk számára kiválogatták az előkelőbb és nagyobb váltságdíjjal kecsegtető foglyokat, a többiek nagy részét átengedték főembereiknek és társaiknak, aki pedig – leginkább szegénynek tűnően – senkinek sem kellett, ott helyben megölték.⁴⁵ Albert herceg megdöbbsent a letaglózó hír hallatán és azonnal új hurokat kezdett pengetni: követ útján megegyezést javasolt a Kőszegi család fejének tartott Jánosnak, és a tárgyalások lebonyolítása, valamint a béke tető alá hozása végett Bécsújhelyre hívta. A magyar nagyúr – feltehetően testvéreivel, köztük Péter püspökkel is egyeztetve – ráállt a dologra és elment a Lajta túlsparti határvárosba, ahol aztán, valószínűleg

⁴² RD 172., 224–226. sz.

⁴³ Chronicon Salisburgense. In: CFH I. 682.; Oesterreichische Reimchronik. In: CFH III. 1829–1830.; PAULER 1899. 390.; SKORKA 2017. itt: 98.

⁴⁴ Oesterreichische Reimchronik. In: CFH III. 1830–1831. RÉVÉSZ 1891. 143–144.; PAULER 1899. 390.

⁴⁵ Oesterreichische Reimchronik. In: CFH III. 1833–1834.

az év őszén, megállapodtak és szövetséget kötöttek Alberttel. János esküvel megerősítve vállalásait, megígérte, hogy összes foglyát – a tehetősebb nemeseket méltányos váltságösszegért, a szerényebb vagyoni helyzetűeket ingyen – kivétel nélkül szabadon bocsátja, fivéreinél és szervenseinél pedig eléri ugyanezt, az ellenségeskedés idején okozott károkat megtéríti, továbbá, ha a herceg kéri, bárkivel szemben ezer emberrel támogatja háborúja esetén. Albert, szintén esküt téve a rá vonatkozó pontokra, megfogadta, hogy mint saját emberét, a Német-római Birodalom uralkodóját és fejedelmét kivéve, ő is megsegíti és oltalmába veszi Jánost mindenki, így, szükség esetén a magyar király ellen is.⁴⁶

A Kőszegiek és Habsburg Albert baráti viszonya, illetve szövetsége azonban nem bizonyult tartósnak, ráadásul János a hercegnek tett bécsújhelyi hűségnyilatkozata és szakadatlan hatalmaskodásai miatt 1286 végén IV. László király újfent hadjáratot indított Henrik bán fiai ellen. Novemberben megostromolta, és miután János szerencsésen kiszökött onnét, bevette egyik – leginkább Kőszeggel, esetleg a szentvidi erősséggel azonosítható – várakat.⁴⁷ 1287 eleje – talán február közepe – táján Miklós, a többszörös nádor szövetségesükkel, Pécs nembeli Aporral ellencsapást hajtott végre: megtámadta és bevette és kirabolta Pozsonyt. Megtartani azonban már nem tudta várat, mert a helyi várjobbágyok és a király más hívei rövidesen visszafoglalták az ország nyugati kapujának számító erősséget. Március első napjaiban, alighanem, hogy megtisztítsa és felmentse Pozsony vidékét és a Csallóközt, maga IV. László is megjelent csapataival a térségben, azonban amikor a Zsitva torkolatánál megütközött a Kőszegiek és új szövetségeseik, Borsa nembeli Tamás fiai seregével, vereséget szenvedett, vagy legalábbis nem tudott egyértelműen fölújítani kerekedni a harcban. Így egyelőre visszavonult, és egészen a honti Korponáig húzódott vissza.⁴⁸ Hogy Péter – fivérei oldalán – ott volt-e a Zsitva menti csatamezőn, nem ismert, azt ellenben jóformán bizonyosnak tartható, hogy katonái felvonultak és harcoltak is a lázadó bárók zászlói alatt. Néhány hét múlva újabb váratlan fejlemény történt: Albert herceg, egyes vélemények szerint felrúgva a Kőszegiekkel a minap között szerződést, a magyar uralkodó megsegítése ürügyén, valójában sokkal inkább a maga hasznára, betört az országba, és elfoglalta Pozsonyt, azt azonban észébe sem volt átadni Lászlónak.⁴⁹ A Kőszegiek mindeközben újból előhúzták a velencei ütőkártyát, és ismét Magyarországra hívták András herceget, aki legkésőbb 1287 májusában meg is érkezett állítólagos felmenői királyságába. Legitimációs és hatalomszerzési kísérlete viszont ez esetben is korán kudarcba fulladt, június elejére ugyanis a Kőszegi fivérek és a király

⁴⁶ Oesterreichische Reimchronik. In: CFH III. 1836–1837.; Thomae Ebendorferi de Haselbach Chronicon Austriae. In: CFH III. 2215.

⁴⁷ Chronicon Salisburgense. In: CFH I. 682.; SZABÓ 1886. 131–133., RÉVÉSZ 1891. 145–146.

⁴⁸ PAULER 1899. 394.; SZŰCS 2002. 438.; ZSOLDOS 2019. 69.

⁴⁹ Continuatio Vindobonensis. In: CFH I. 787.; PAULER 1899. 395.; SKORKA 2017. 99.

megint megegyeztek és békét kötöttek egymással, János nádor, míg Miklós szlavón bán lett, a hoppon maradt András pedig, nem nagyon lévén más választása, az év második felében hazatért Velencébe.

János és testvérei a Habsburgokon kívül – gyakran épp a velük való konfliktusuk okán – több más birodalmi főméltósággal is kapcsolatot létesítettek és tartottak fenn a XIII. század végén. Alighanem szövetségek is létrejöttek, erre egy példát ismerünk is: valamikor 1288 táján Rudolf salzburgi érsek (1284–1290) esküvel megerősített ígéretet tett Péternek és Jánosnak, hogy Albert osztrák és stájer herceg ellen segítséget nyújt nekik, és tudtuk nélkül nem köt békét a Habsburg-ház tagjaival. Péter, aki alkalmasint komoly szerepet vállalt a szövetség megteremtésében, valamint János minden bizonnyal ugyanerre kötelezte magát, a megállapodás azonban kérészéletűnek bizonyult, a német főpapot ugyanis kérésére a pápa 1289 októberében felmentette esküje alól.⁵⁰ A Kőszegiek a Szentszékkal szintén kapcsolatban álltak, és az összekötetésből adódó lehetőségeket jobbra önös politikai érdekeik érvényesítésére használták: a királyt több ízben is bevádolták Rómában, magukat pedig az egyház, a katolikus hit és törvényes rend védelmezőinek tüntették fel. A Szentszék IV. László országlása utolsó, vészterhes éveiben kiváltképp számított szolgálataikra: így amikor a római *Curia* értesült róla, hogy a magyar uralkodó eltaszította és a nyulak-szigeti kolostorba záratta hitvesét, Izabellát, 1287. augusztus 2-án a kardinálisok külön-külön levélben felszólították fel Pétert és fivéreit, hogy Lodomér érseket mindenben támogassák a királyné kiszabadítása és jogaiba való visszahelyezése céljából, valamint az esztergomi főpapnak is írtak, hogy ez irányú törekvésében ne mulassza el a Kőszegiek segítségét igénybe venni.⁵¹ Izabella az érsek és egyes bárók fellépésének köszönhetően csakhamar, vélhetően még az év őszén visszanyerte szabadságát.

Péter a következő, 1288-as esztendő folyamán csak egy ízben, egy jelentéktelen ügy kapcsán kerül elő forrásainkban, ezen okleveles felbukkanása, illetve egy másik, azzal nagy valószínűség szerint megalapozottan kapcsolatba hozható adat mindazonáltal mindenképp figyelemre méltó és feltáratlan háttéreseményekre sejtet. Augusztus 20-án, a Somogy megyei településsel azonosítható Dióslápán kelt kiadványában a püspök egy előtte nyélbe ütött adásvétel foglalt írásba: tanúsítja, hogy Csák fia Buzád ispán Oltárc nevű földjét 50 márkáért eladta Hahót nembeli Atyusz somogyi ispánnak. Hont-Pázmány nemzetségbeli János kalocsai érsek egy mára elveszett vagy kallódó, szintén 1288-ban kiadott, de sajnos – a diplomát közlő Wenzel Gusztáv szerint – olvashatatlan napi datálású, nemkülönben Dióslápán és korántsem mellesleg ugyancsak az említett Atyusz somogyi ispán egy birtokcseréje kapcsán lejegyzett oklevele arról látszik tanúskodni, hogy a két prelátus egyidejűleg, egymás társaságában Somogy

⁵⁰ SKORKA 2017. 99.

⁵¹ VMHH I. 353–359.; RÉVÉSZ 1891. 146–148.

közepén, valamint és – a keltezési hely elsősorban a kalocsai főpap esetében tűnik áruklódó jelnek – nem valamely lényegtelen ügy végett ment oda.⁵² Dióslapai tartózkodásuk okát még találgatni se nagyon tudjuk, talán egy különbíráskodási megbízás nyomán látogattak el a somogyi falucskába. Ugyanekkorában az ország nyugati határa mentén megkezdődött a XIII. század végi magyar-német háborúskodás újabb, egyben talán legintenzívebb szakasza. Ezúttal is a német forrásokban méltán mohó farkasként emlegetett Kőszegi János bontotta meg a viszonylagos békét: augusztus közepe tájt csapataival betört Ausztriába és Stájerországba, ahol nagy pusztítást hajtott végre. A másik fél sem maradt adós a nem épp baráti látogatással, Henrik admonti apát és stájerországi főkapitány egykettőre, néhány héten belül, Radkersburgból viszonzta a magyar támadást, fegyveresei többször is beütöttek, raboltak, gyújtogattak Vas megye déli részén.⁵³ Erre János 300 lovast küldött a németek fő támaszpontja, Radkersburg alá, akik egy marhacsorda elhajtásával kicsalták az ellenséget a várból, majd az utánuk eredő bajorokat november 11-én egy kisebb összecsapásban megverték és megszalasztották. A *Continuatio Leobensis* közlése szerint Albert herceg gyaníthatóan még december dereka előtt, IV. László tudtával és beleegyezésével egy újabb sereget indított Magyarországra a Kőszegiek ellen, János csapatai azonban azt a csoportosítást is gyorsan legyőzték, és az oligarcha, illetve a herceg fegyverszünetet kötöttek egymással.⁵⁴ A feltehetőleg legfeljebb néhány hónapra szóló megállapodásba János egyes vélemények szerint leginkább azért ment bele, hogy a hazai belügyekkel zavartalanul foglalkozhasson: több momentum látszik arra utalni, hogy miután valamikor a határvillongások idején, legkésőbb az ősz végén elvesztette a nádori tisztséget, a király félreállítására készült, sőt az irányba határozott lépéseket is tett. Újfént Magyarországra hívta ugyanis Velencéből András herceget, aki nagybátyjától, Albertino Morosinitól kísértetve harmadszor is nekivágott a nem veszélytelen kalandnak, és Dalmáciába hajózott, hogy megszerezze atyai jussát: Szlavónia hercegségét, vagy ha már ekkor ennyire nagyralátó volt – nem tudható – a királyi trónt.⁵⁵ A bizonytalan származású herceg szóban forgó dalmáciai partraszállásának és délvidéki tartózkodásának időpontja mindazonáltal módfelett kétséges, ami amiatt is lényeges körülmény, mert Otacher ouz der Geul tudósítása szerint bátyja, János és Lodomér érsek oldalán Péter is személyesen fogadta Zárában a magyar földre tartó Andrást. A szakirodalom többnyire 1290 elejére helyezi András harmadik dalmáciai megjelenését, akkor viszont a Kőszegi család püspök tagja már fél éve nem volt életben. Ilyenformán vagy a későbbi III. András érkezett jóval a kutatás által véltnél – legalább nyolc-tíz hónappal – korábban a Magyar Királyság terü-

⁵² ÁVPO 136–137.; ÁÚO XII. 472.; ÁÚO IX. 482–483. Dióslápa a mai Szentgálósér északi határában (Somogy m.), a napjainkban Lapapuszta és Dióspuszta néven ismert területeken feküdt.

⁵³ SZABÓ 1886. 152–153.; PAULER 1899. 402.; SKORKA 2017. 99–100.

⁵⁴ RÉVÉSZ 1891. 148–149.; PAULER 1899. 402.

⁵⁵ RÉVÉSZ 1891. 150.; PAULER 410.; SZŰCS 2003. 444.

letére, vagy – és nézetem szerint ez sokszorta valószínűbb eshetőség – Otacher tévedett a kérdésben, és Péter valójában nem vett részt az amúgy is kétes zárai találkozón.⁵⁶

1289 tavaszán Albert herceg ismét hadba szállt és megindult 15 000 főre becsült, kiválóan felszerelt seregével a Kőszegiek ellen. Május első napjaiban, Bécsújhelynél lépte át a határt és azonnal ostrom alá vette Nagymartont. János és fiverei legott szövetségeseik segítségére siettek: május 14-én mind a négy testvér a vár közelébe ért a maga gyorsan összeverbuvált haderejével, ám létszámban jócskán elmaradtak a németektől, és amikor összecsaptak, a magyarok meghátrálásra és a vár alóli elvonulásra kényszerültek.⁵⁷ Ekkor János újabb fegyverszünetet kért Alberttől, a herceg azonban, aki elszánta magát, hogy egyszer és mindenkorra leszámol vele és testvéreivel, visszautasította az ajánlatot, mire a Kőszegiek visszatértek váraikba, János alkalmasint Kőszegre, Péter pedig székhelyére, Veszprémbe. A magukra hagyott Nagymartoniak már másnap feladták várukat a németeknek, akik ezután Albert és seregevezérei irányításával sorra foglalták el a Sopron és Vas megyei erősségeket, közülük elsődlegesen János várait. Májusban és júniusban elesett Szentmargaréta, Ágfalva, Kabold, Rohonc, Szalónak, Pinkafő és több kisebb erődített hely után végül Óvár is, miáltal nyárra János tartományurassága csaknem összeomlott.⁵⁸ Pétert az osztrák és stájer herceg ezen nagyszabású és elsőprő offenzívája során érte utol a végzete. Miután visszasietett egyházmegyéjébe, haladéktalanul szervezkedni kezdett, hogy mielőbb segítséget tudjon küldeni vagy vinni János támogatására. Alighanem Veszprémet választva színhelyül, tanácskozássra, gyűlésbe hívta a környékbeli nagybirtokosokat és más nemeseket, az előzményekről és a feltehetőleg május-június fordulója táján ott történetekről a *Continuatio Vindobonensis* a következőképp számol be. „Ezenközben (ti. tehát Albert 1289. évi első magyarországi hadjárata idején) a veszprémi püspök, az említett gróf (János volt nádor) fivére, aki gonosz ember lévén jobban szerette az ellenségeskedést, mint a jóakaratot, és már azelőtt is sokat rabolt és fosztogatott a testvérével együtt, és számos sötétlelkű tervet eszelt ki Ausztria kárára, összehívott néhány magyar előkelőt, és azt javasolta, hogy siessenek fivére megsegítésére. Amint erről tárgyaltak, ez egybegyült urak egyike, akit szavaival és tetteivel is felbőszített, megölte a kardjával. Így, isteni bosszú folytán, rútot pusztult el, aki gonoszul élt, és püspöksége másé lett.”⁵⁹

⁵⁶ PAULER 1899. 410.; SZŰCS 2003. 444.; ZSOLDOS 2003. 135.; KRISTÓ 2001. 307.

⁵⁷ SZABÓ 1886. 159–160.; WERTNER 1895. 58–59.; PAULER 1899. 402–403.

⁵⁸ RÉVÉSZ 1891. 152–153.; PAULER 1899. 403–405.

⁵⁹ „Interim quod hec fiebant episcopus Vezpreminensis, frater comitis predicti, homo malignus, plus diligens iniquitatem quam benignitatem, multa mala excogitaverat contra Austriam, et plura prius spoliis et rapinis una cum fratre suo perpetraverat; proponens fratri suo venire in auditorium, convocatis quibusdam comitibus Ungaris, dum super hoc deliberarent, quidam eorum ab eo verbis et factis exacerbatus gladio exempto eum transfixit, et sic divina ultione, qui male vixerat turpiter periit, et episcopatum eius accepit alter.” *Continuatio Vindobonensis*. In: CFH I. 788.; *Chronicon Austriacum* anonymi. In: CFH I. 514–515.; SZABÓ 1886. 165.

A tudósítás tagadhatatlan tendenciózussága ellenére nagyjából hiteles képet fest Péter – messze földön hírhedt és gyűlölt fivéréivel nagy hasonlóságot mutató – személyéről és erőszakos, gátlástalan jelleméről.

Pétert valószínűleg székesegyházában, püspökelődei sírjai között temették el.

Kőszegi Péter veszprémi püspök itineráriuma

1275. aug. 2.	Székesfehérvár (VVOP 133.)
1276. júl. 29.	Székesfehérvár (VVOP 142–143.)
1277. ápr. 12.	Veszprém (VVO 72–73.)
1277. aug. 28.	Veszprém (ÁVPO 116–119.)
1279. febr. 14.	Veszprém (VVOP 146–147.)
1279. ápr. 24.	Veszprém (VVO 79–80.)
1279. máj. 5.	Budai vár (Filippo fermói püspök, pápai oldalkövet, Lodomér váradi, Timót zágrábi, Póka szerémi, Tamás váci és Miklós tinini püspök társaságában; MES II. 97–98.)
1280. máj. 21.	Veszprém (VVO 81–82.)
1280. (febr. 8.?, ápr. 15.?, aug. 18.?)	Sümeg (Zala vm., ma Veszprém m.; ÁVPO 127–128.)
1280. okt. 30.	Ozalj vára alatt (Zágráb vm., ma Horváto.; CDCr. VI. 362–363.)
1285. máj. 1.	Veszprém (ÁVPO 131–132.)
1285. aug. 24.	Veszprém (ÁVPO 132–133.)
1285 vagy 1286, kora ősz?	Borostyánkő (Vas vm., ma Bernstein; Burgenland, Ausztria) vár alatt (Oesterreichische Reimchronik. In: CFH III. 1831.; PAULER, 1899. 390.)
1288. aug. 20.	Dióslápa (Gyoslápa; Somogy vm., a mai Szentgálóker területén; János kalocsai érsek társágában; ÁVPO 1316–137.)
1289. máj. – jún. fordulója	Veszprém (? Continuatio Vindobonensis. In: CFH I. 788.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁÚO XII.: *Árpádkori új okmánytár. (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.)* XII. Közzé teszi WENZEL Gusztáv. Budapest, 1874. (Magyar Történelmi Emlékek. Első Osztály.)
- ÁVPO: *Az Árpád-kori veszprémi püspökök oklevelei. (Diplomata episcoporum Vesprimiensium aetatis Arpadianae.)* Közzéteszi SOLYMOSI László. Budapest, 2021.
- BARABÁS Gábor (2021): A pápaság és a kánoni választások a 13. századi magyar egyházban. *Századok*, 155. 517–546.
- BEKE Margit (2003): Kán nembeli I. Miklós. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003.* Szerk. BEKE Margit. Budapest. 121–125.
- BÉKEFI Remig (1910): *A káptalani iskolák története Magyarországon 15410-ig.* Budapest.
- BODOR Imre (szerk.) (1984): *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján.* Budapest.
- CDCr. VI.: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.)* VI. Sabrao i uredio T[adija] Smičiklas. Zagreb, 1908.
- CDH V/3.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Tomus V. Volumen 3. Studio et opera Georgius Fejér. Buda, 1830.
- CFH I–III.: *Chronicon rhythmicum Austriacum.* In: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevoducum et regum ex stirpe Arpad descendantium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI.* Tomus I–III. Collegit Albinus Franciscus Gombos. Budapest, 1937–1938.
- FEDELES Tamás (2017): „a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott”. A középkori Pécs pusztulásai. In: VARGA Szabolcs (szerk.): *Vészterhes idők a Mecsekalján. Háborúk, ostromok, járványok Pécssett az ókortól a második világháborúig.* Pécs. (Pécsi Mozaik 8.) 87–103.
- FRAKNÓI Vilmos (1901): *Magyarország egyházi és politikai összekötetései a Római szent-székel. I.* Budapest.
- GUTHEIL Jenő (1979): *Az Árpád-kori Veszprém.* Veszprém.
- HO VIII.: *Hazai okmánytár. (Codex diplomaticus patrius) VIII.* Szerk. Nagy Imre. Budapest, 1891.
- KARÁCSONYI János (1995): *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Budapest.
- KARLINSZKY Balázs Péter (2013): *A veszprémi káptalan a középkorban. A veszprémi székeskáptalan középkori birtokai.* Doktori (PhD) értekezés. Piliscsaba.
- KÁDÁR Tamás (2016): IV. László király itineráriuma (1264–[1272]–1290). *Fons*, 23. 3–64.
- KOVÁCS Viktória (2019): Alter ego domini papae Nicolai III. Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége (1279–1281). In: Kiss Gergely (szerk.): *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században.* Pécs. (DeLegatOnline Könyvek 1.) 117–166.
- KOVÁCS Andrea (2020): Az esztergomi missale notatum és a pozsonyi misekönyvek. In: HENDE Fanni–KISDI Klára–KORONDI Ágnes (szerk.): *„Mestereknek gyengyének.”* Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára. Budapest. 403–414.
- KRISTÓ Gyula (2001): III. András. In: KRISTÓ Gyula–MAKK Ferenc: *Az Árpádok. Fejedelmek és királyok.* Szeged.
- MES II.: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis.* II. Disposuit, dissertaionibus et notis illustravit Ferdinandus Kanuz. Strigonium, 1882.

- PAULER Gyula (1899): *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. II.
- RA: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.)* II/2–3. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. BORSA Iván. Budapest, 1961. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9.)
- RD: *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica.)* Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Zsoldos Attila. Budapest, 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.)
- RÉVÉSZ Ferenc (1891): Németujvári Iván. Élet- és jellemrajz. *Erdélyi Múzeum*, 8. 49–71., 133–158., 222–246.
- SKORKA Renáta (2017): A „mohó farkas” utóda. Egy Kőszegi Habsburg-szolgálatban. *Világtörténet*, 39. 93–124.
- SZABÓ Károly (1886): *Kún László 1272–1290*. Budapest. Magyar történeti életrajzok. II/5.
- SZÚCS Jenő (2002): *Az utolsó Árpádok*. Budapest. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.)
- UDVARDY József (1991): *A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526)*. Köln. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.)
- VERES Kristóf György (2019): Az Árpád-kori főpapi pecsétek néhány kérdéséhez. In: KIS Iván–KOZÁK-KÍGYÓSSY SZABOLCS László–VERES Krisztof György–VESZPRÉMY Márton (szerk.): *Micae mediaevales VIII. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Tanulmányok – Konferenciák 13. 133–144.
- VMHH I.: *Vetera monumenta historia Hungariam sacram illustrantia*. I. Depromta collecta ac serie chronologica dispostia Augustino Theiner. Roma, 1859.
- VPRO II.: *A veszprémi püspökség római oklevéltára. (Monumenta Romana Episcopatum Vesprimensis.)* II. Szerk. Fraknoi Vilmos. Budapest.
- VVOP (2010): *Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526)*. Összeállította ÉRSZEGI Géza–SOLYMOSI László. Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)
- WERTNER Mór (1895): A Güssingiek. I. közlemény. *Századok*, 29. 42–64.
- ZSOLDOS Attila (2007): *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-s években*. Budapest. (História könyvtár. Monográfiák 24.)
- ZSOLDOS Attila (2011): *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)
- ZSOLDOS Attila (2019): *Adorján három ostroma. Oligarchák a Tiszántúlon a 13–14. század fordulóján*. Nagyvárad. (Tanulmányok Biharország történetéről 6.)